

Delaktighet – ett stöd för en inkluderande lärmiljö

Kristina Szönyi, Stockholms universitet

”Det bästa är när undervisningen är sådan att alla kan vara med - inklusive jag. Det är en underbar känsla” säger Niklas när han berättar om hur det känns när skolan fungerar bra. ”Det bästa är när det inte känns någonting alls”.

Alla elever har samma rätt till en lärmiljö där de kan vara delaktiga. Det betyder att alla elever ska ha möjligheter till lärande och utveckling, genom undervisning, relationer och samspel med kamrater. Idag ser det inte ut så – skolor har många gånger svårt att stödja alla elevers delaktighet.

Den här texten handlar om delaktighet, närmare bestämt om hur ett väl utvecklat arbete kring delaktighet kan stödja utvecklingen av en framgångsrik lärmiljö som inkluderar alla elever. Med en ökad medvetenhet och kunskap om hur lärmiljön skapar villkor och sätter gränser för elevers möjlighet till delaktighet, ökar också möjligheten till förändring och utveckling.

Modell för delaktighet

En modell för delaktighet kommer växa fram i texten nedan. Det är en modell för att förstå delaktighet och hur komplicerad och komplex delaktighet kan vara i skolan. Modellen är ett stöd för att upptäcka, reflektera, samtala, analysera och naturligtvis också utveckla lärmiljön.

Den ger med andra ord inte beskrivningar av hur en aktivitet ska genomföras eller stöd utformas, men vägledning med en tydlig struktur för hur ni kan utveckla ert delaktighetsarbete. Kanske är det mer korrekt att tala om en tankefigur än en modell, men vi kommer för läsbarhetens skull använda modell alternativt delaktighetsmodell.

Gemensamt språk

En bärande idé bakom modellen är att det i ett professionellt sammanhang är stödjande med en gemensam förståelse kring centrala begrepp. När delaktighet för en person innebär att ha inflytande över undervisningsstrukturer medan en annan att man gör saker tillsammans, uppstår problem med tolkningen av begreppen. I den här texten har delaktighet spjälkats upp i sex olika aspekter.

De introduceras här, men presenteras utförligare längre fram i texten:

- Tillhörighet
- Tillgänglighet (fysisk tillgänglighet, tillgängligt meningssammanhang och sociokulturell tillgänglighet)
- Samhandling
- Erkännande
- Engagemang
- Autonomi

En teoretisk modell

Modellen utvecklades ursprungligen av framlidne professorn Ulf Janson och hans forskargrupp vid Institutionen för didaktik och pedagogik på Stockholms universitet.

Texten är till stora delar en bearbetning av skrifterna ”Delaktighet – ett arbetssätt i skolan”

(SPSM, 2015) och ”Där man söker får man svar – delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning” (Szönyi & Söderqvist Dunkers, 2012).

Olika begrepp

I skolans styrdokument och verksamheter används centrala begrepp som försöker fånga in viljeriktningar och målsättningar för verksamheterna. Vilka begrepp som varit aktuella har ändrats över tid. Inkludering, likvärdig utbildning, en skola för alla, tillgänglig utbildning och delaktighet är några av de ord som används. Vi har alla kommit i kontakt med dem i olika sammanhang och ytterligare begrepp kan läggas till listan. Det är positivt laddade begrepp som vart och ett har en egen uppkomsthistoria och grundas i delvis olika teorier. På samma gång är de sammanlänkade med varandra. Vilket begrepp ni använder behöver inte ha så stor betydelse – viktigare är att innebörd och mening är tydlig, för dig själv och för dem ni möter och samverkar med. I den här texten har vi valt att använda delaktighet, därför att det har en utvecklad och tydlig begreppsdefinition.

Delaktighet – ett begrepp i tiden

Delaktighetsbegreppet har utöver en vardagsinnebörd, där alla har sin egen idé och uppfattning, också utvecklats inom flera områden och beroende på det fått lite olika fokus. En del menar att delaktighet främst handlar om rätten att uttrycka sin mening och

ha inflytande, medan andra trycker starkare på betydelsen att ingå i sociala relationer och sammanhang.

Skolan utgör kontexten i den här texten, men det kan trots det vara värt att känna till att delaktighet under lång tid har varit ett av de mest centrala begreppen inom funktionshinderpolitiken. I Lagen om Stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), som trädde i kraft 1994 (och därefter har justerats vid några tillfällen) har delaktighet en viktig funktion för att skapa ett rättvist och demokratiskt samhälle för alla. Här står bland annat under rubriken Verksamhetens mål och allmänna inriktning att: *Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra* (referens till §5).

I förarbetena till Lagen om Stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), som trädde i kraft 1994, står att: ”alla medborgare, oavsett funktionsförmåga, skall ha samma möjligheter att vara en del i samhället” (prop. 1992/93:159). Alla människor ska kunna delta i demokratiska processer och påverka beslut som rör individens egen vardag och livssituation. Skola och utbildning är viktiga områden och det var angeläget att belysa hur skolsituationen såg ut för elever med funktionsnedsättning. I studier och forskning kom delaktighet inledningsvis att handla om möjligheter till möten och sociala relationer mellan elever med och elever utan funktionsnedsättning. Samtidigt som flera vetenskapliga studier belyste skolsituationen för elever med funktionsnedsättning med avseende på delaktighet, lyftes genom Barnkonventionen (UNICEF, 2009) krav på alla barns rätt att uttrycka sin mening och elevers möjlighet till inflytande. Delaktighet kom därmed att bli en angelägenhet för alla elever i skolan, med tonvikt på elevers inflytande. De studier som har ett bredare delaktighetsperspektiv, visar att elever med funktionsnedsättning har svårare än andra elever att vara delaktiga i skolans olika aktiviteter, och att delaktighetsbegränsningarna uppstår när miljön inte är tillgänglig. Som framgått så finns det alltså flera olika sätt att definiera delaktighet. Men för att kunna arbeta tillsammans på ett framgångsrikt sätt och stödja elevers delaktighet behövs en gemensam förståelse. Annars är risken stor att samtal om elevers delaktighet inte leder vidare utan begränsas som i följande exempel:

Elevhälsan möts för att prata om eleven Viktorias skolsituation. Läraren är orolig och upplever att Viktoria tappat gnistan. Frånvaron har ökat och föräldrarna berättar att Viktoria inte vill gå till skolan, men de förstår inte vad det handlar om. Nu riskerar Viktoria att inte nå målen. Läraren får frågan om Viktoria är delaktig och svarar att det inte är något problem, eftersom Viktoria har flera kamrater i klassen.

Hur Viktoria själv upplever sin delaktighet efterfrågas inte och inte heller gjordes någon närmare analys av hennes relationer med kamraterna. Särskilt belysande är att

Viktorias bristande engagemang inte relateras till frågor om hennes möjlighet till delaktighet i undervisningssammanhanget.

En gemensamt förankrad begreppsram kring delaktighet hade kunnat bidra till en gemensam reflektion, samtal kring och utvecklande av undervisningsmiljön och därmed också påverkat Victorias delaktighet. Händelser och situationer som kan upplevas på olika sätt av de inblandade blir då möjliga att samtala kring och förstå tillsammans.

Kontextuellt perspektiv

Kontexten, det vill säga elevens lärmiljö och sammanhang eleven befinner sig i, är avgörande för hur elever lyckas och hur de mår i skolan. Det betyder också att det inte går att förstå elevers skolsvårigheter utan att också förstå vad som händer i olika aktiviteter. För att kunna förstå och uttala sig kring en elevs svårigheter att utveckla sitt lärande, behövs god kunskap om lärmiljön och hur den fungerar för eleven. Men trots det uppmärksammar Skolverket och Skolinspektionen att skolan i alltför hög utsträckning förlägger orsaken till skolsvårigheter med elevers olika brister (Skolinspektionen, 2009).

Att arbeta med delaktighetsmodellen

I Delaktighetsmodellen synliggörs sex olika aspekter av delaktighet. Att dela upp delaktighet på det sättet underlättar ett kontextuellt förhållningssätt och att upptäcka händelser, interaktioner och dimensioner som annars är lätta att förbise.

Det blir även tydligt hur de olika aspekterna samspelar och påverkar varandra, när det gäller att skapa villkor och sätta gränser för delaktighet. Ett tydligt exempel är när en elev i sin lärmiljö inte kan ta del av eller inte förstår innehållet i instruktionerna till en uppgift (bristande tillgänglighet). Det får till följd att elevens möjligheter att bidra i arbetet med den gruppuppgift som eleverna arbetar med begränsas (bristande samhandling). Det påverkar i sin tur de övriga i gruppens erkännande av eleven och därigenom hans möjligheter till samhandling även i andra aktiviteter. Det är den här typen av komplexitet som delaktighetsmodellen synliggör.

I arbetet med att stödja elevers delaktighet, är det bra om de-lärare och annan personal som arbetar kring eleverna har insikter kring vad som händer i olika aktiviteter. Naturligtvis är möjligheterna olika beroende på elevernas ålder liksom det uppdrag och ansvar man har. Lärare och annan personal har större möjligheter att ta del av yngre elevers aktiviteter i hela lärmiljön genom att närvara och iaktta. Äldre elever följs under kortare perioder, men här finns ett annat utrymme för reflektion och samtal med eleverna.

Det är bra att känna till att aspekterna som delaktighetsmodellen är utvecklad kring fungerar på lite olika sätt när det gäller att använda dem i en kartläggning eller för att få ökad förståelse för en situation. Några aspekter (tillhörighet, tillgänglighet, samhandling) fungerar ofta bra att observera utifrån, det vill säga av någon annan än individen själv, till exempel av lärare eller annan personal. Andra är i högre grad aspekter elever själva upplever och därför behöver berätta om (engagemang, erkännande och autonomi).

Det är en rättighet för eleverna att få komma till tals och även en nödvändighet att få del av elevernas erfarenheter och upplevelser för att kunna utveckla och förändra en situation när skolsvårigheter har uppmärksammats. Det betyder emellertid inte att det inte går att utifrån ha en uppfattning om till exempel en elevs engagemang.

Men det är först genom att få del av elevens egen uppfattning och upplevelse som en djupare kunskap om situationen kan nås – därför behöver elever få tillfälle och möjlighet att berätta. I del 2 och 3 redogörs för hur ni kan arbeta med aktivitetsobservationer och utforskande elevsamtal.

Sex aspekter av delaktighet

I den följande texten presenteras de olika delaktighetsaspekterna:

Tillhörighet

Tillhörighet har en formell innebörd, som inte säger så mycket om elevens upplevelse. Den handlar om huruvida eleven är formellt ”inskriven” eller ”mottagen” i en verksamhet och därmed har rätt eller inte att delta och vara med. Det kan handla om förskola, skolklass, undervisningsgrupp, fritidsverksamhet eller annan verksamhet eller annan verksamhet som kräver att eleven har en formell tillhörighet, längre eller kortare tid.

Det här kan låta som en elementär och banal aspekt av delaktighet. Men den har en avgörande betydelse, till exempel för den elev som upplever att dennes tillhörighet begränsar möjligheter och rätten att delta i aktiviteter som hen själv väljer. För en elev som är mottagen i anpassad skola kan tillhörigheten skapa möjligheter men också begränsningar, när eleven vill delta i aktiviteter tillsammans med elever i andra delar av skolan.

Tillgänglighet

Alla elever har enligt skollagen rätt till en tillgänglig lärmiljö. Platserna där aktiviteter äger rum ska vara tillgängliga och elever ska kunna hitta och ta sig dit. Tillgänglighet utgör ett fundament för delaktighet. På ett avgörande sätt påverkar graden av tillgänglighet elevernas möjligheter att delta. En aktivitet som inte är tillgänglig hindrar

eleverna från samspel med kamrater, från att uppleva engagemang och från möjligheten att påverka och fatta beslut. Tillgänglighet associeras många gånger till en fysisk inom- eller utomhusmiljön. Många tänker på avfasade trottoarkanter och hörselteknik. Numer omfattar begreppet en tillgänglig miljö långt fler områden. I delaktighetsmodellen preciseras tillgänglighet som:

- Fysisk tillgänglighet (tillgång till platser, miljöer, objekt och assisterande teknik etcetera)
- Tillgängligt meningssammanhang
- Tillgängligt sociokommunikativt samspel

Bristande fysisk tillgänglighet kan i vissa fall uppmärksammas relativt lätt, vilket inte är det samma som att det snabbt åtgärdas eller förbättras. Bristande tillgänglighet till meningssammanhang och bristande sociokommunikativ tillgänglighet kan vara svårare att uppmärksamma, trots att konsekvenserna för eleven är minst lika begränsande för deras möjlighet till delaktighet.

De tre delarna av tillgänglighet tätt sammanflätade, tangerar och överlappar också delvis varandra. Orsaken till att de är preciserade i olika delar är att tillgänglighet är ett så genomgripande område och alla områden behöver belysas. Ytterligare områden som kan behöva preciseras kan komma att utveckla modellen ytterligare. Tid skulle kunna vara ett sådant område.

Vad är fysisk tillgänglighet?

I en skola eller annan utbildningsverksamhet med bra fysisk tillgänglighet kan elever orientera sig och ta sig till platser där aktiviteter pågår, där kamraterna är och delta i aktiviteterna. Fysisk tillgänglighet ska omfatta lärmiljöer inomhus och utomhus. Ledlinjer för elever med synnedsättning, alternativ till trappor och bra akustik är bara några exempel på fysiska tillgängligheten. Objekt som används i lärmiljön behöver vara funktionella så att alla elever både kan delta i och bidra till aktiviteternas genomförande. Teknisk utrustning, alternativa verktyg och tillgängliga texter är exempel på funktionell assisterande teknik.

Elever upplever ibland att raster är de aktiviteter där det är svårast att vara delaktig under skoldagen. Strukturer och regler som gäller i klassrummet löses upp vilket ställer andra krav på eleverna. Kanske saknas en bestämd plats för aktiviteter under rasten, dit eleverna vet att de kan gå. För elever som har svårt att orientera sig är det en trygghet att veta att det finns en plats på gården, dit de kan ta sig, och där det finns vuxna som kan stödja elevernas aktiviteter. Ett uppehållsrum, bibliotek eller café kan fungera på samma sätt.

Vad är tillgängligt meningssammanhang?

Tillgängligt meningssammanhang innebär att förstå meningen i sammanhanget eller aktivitet. Föreställ dig att du deltar i en aktivitet men saknar information om vilka andra som är där, vad det är ni ska göra, vad som skall uppnås och hur länge ni ska hålla på. Du kanske läser en bok men utan att riktigt förstå vad texten handlar om. Du saknar kontexten, eller så utgår texten från en kultur du inte är bekant med.

Lärmiljön brister ibland vad gäller pedagogisk differentiering utifrån elevgruppens olika förmågor och färdigheter att uppfatta, förstå och abstrahera kunskaper, minnas eller använda tidigare erfarenheter. Konsekvensen blir att meningssammanhanget inte delas av alla elever i en aktivitet. Så här berättade högstadieläverna Kim och Lukas om sina upplevelser:

”- Ibland kan jag inte förstå vad det är jag ska göra. Om läraren förklarar på fel sätt då känner jag mig dum eftersom jag inte förstår.... Jag hade en dålig NO-lärare, då fungerade det inte. Hon var så otydlig, det blev inte bra och det var inte kul”.
(Kim)

”- Att läraren är tydlig och att repetera på rätt sätt är bra” (Lukas)

Tydlighet är ett ord som flera elever, med erfarenhet av bristande tillgänglighet, använder när de beskriver hur de vill att en tillgänglig undervisning skall vara.

Tydlighet kan handla om tillgång till information och även stöd för att foga ihop mycket information till en helhet som ger begriplighet. Majoriteten elever kan relativt lätt ta del av information, de kan visuellt upptäcka, sortera och dra slutsatser. Andra elever behöver andra strategier för att få del av innehåll och innebörd av samma information. Med medvetna strategier från läraren ökar begripligheten för alla.

Under raster och andra aktiviteter med otydliga och lösa strukturer kan elever behöva stöd för att förstå regler. Lärare och annan personal som medverkar i undervisningen som kan delta med vägledning och skapa begriplighet även utanför den schemalagda lektionstiden bör därför finnas tillgängliga bland eleverna, utan att styra och leda alltför mycket. Eleverna behöver också få möjlighet att bygga relationer, utan inblandning av skolans personal.

Vad är tillgängligt sociokommunikativt samspel?

För att kunna delta i sociokommunikativt samspel krävs att elever uppfattar och förstår innebörder i språk, koder och regler för samspelet. Uttalade och outtalade regler upprätthåller gemenskap mellan dem om delar dem. På samma gång marginaliseras och utesluts de som saknar kunskap om reglerna eller inte förstår dem.

Stöd för att förstå sociala regler är en del av att utveckla en sociokommunikativ tillgänglig lärmiljö. Sociokommunikativ tillgänglighet i skolan innebär också att den kommunikativa teknik som används i lärmiljön är tillgänglig för eleverna. Det kan handla om tal, icke-verbal kommunikation och teckenspråk.

Att i undervisningen stödja elever med olika språkliga och kulturella referensramar är även det exempel på arbete med sociokommunikativ tillgänglighet. Elever som mött det svenska språket först senare i livet upplever olika utmaningar när de ska ta till sig och behärska det svenska språkets innehållsliga innebörd.

Då eleverna har olika språkliga erfarenheter utmanas lärmiljöns kommunikativa tillgänglighet.

Alla elever ska få möjlighet att uttrycka sina tankar och åsikter. Att komma till tals, bli lyssnad till och ha möjlighet till inflytande är enligt Barnkonventionen en rättighet (UNICEF 2009). En förutsättning är att det som kommuniceras i skolans lärmiljöer kan delas av alla elever och att sociokommunikativ tillgänglighet omfattar alla.

Samhandling

Samhandling handlar om elevernas gemenskap och interaktion med varandra, om att delta och medverka i en aktivitet och göra något tillsammans med andra. De kan röra sig om olika aktiviteter på vitt skilda arenor. En gruppuppgift med gemensamt mål, lek eller spel på skolgården, samtal eller bara ”häng” på skolans café eller uppehållsrum. Att tillsammans utebli från en lektion kan också vara exempel på en samhandling.

Aktiviteter har ibland tydliga inslag av samhandling. Samarbete är ibland en aktivitetens främsta mål, och överordnat något annat resultat. Andra gånger är samarbete det bästa sättet att lösa en uppgift att nå fram till ett uttalat mål. Oavsett vilket så avgörs elevernas möjlighet till samhandling av hur tillgänglig aktiviteten är för dem. För att delta i en gruppdiskussion kan en elev som har dyslexi behöva en text i ett annat format eller med annan teknik än övriga klassen. En elev med synnedsättning behöver en miljö som gör det möjligt att hitta till de andra kamraterna för att kunna hänga med dem på rasten.

Samhandling innebär dock inte att alla gör samma sak. Alla bidrar på olika sätt och i olika omfattning i en gemensam aktivitet. Aktivitetens tillgänglighet och andra individers erkännande har betydelse för möjligheter och begränsningar till samhandling. Det finns starka belägg för att en undervisningsstrategi där elever lär i samspel med varandra har goda resultat när det gäller elevernas utveckling och lärande (Mitchell 2016).

I samhandling byggs relationer, tillit och identitet. Att inte få delta i samhandling, att bli utesluten eller utestängd är en realitet i en del elevers skolvardag. Därför är aspekten samhandling ett ansvar för skolor att ta på största allvar.

Erkännande

Erkännande handlar om omgivningens attityder och hur de uppfattar individens medverkan i en aktivitet. Det är viktigt att understryka att erkännande handlar om att vara erkänd för den man är. Elever ska inte behöva dölja vem de är eller svårigheter de kan uppleva i olika situationer.

Det är långt ifrån alltid som bristande erkännande uppmärksammas och när så sker sällan en bra idé att stödja en elev genom att uppmana kamraterna att ta hand om

den eleven. Trots goda intentioner kan det öka utsattheten. Ett annat sätt att möta situation är att utveckla och anpassa undervisningsstrategierna och lärmiljöerna så att de omfattar alla elever.

Här berättar eleven Karin om vad som utspelade sig under en lektion i kemi på högstadiet. Eleverna ska arbeta tillsammans i grupper med en specifik uppgift, men Karin blir sittande själv när de andra eleverna bildar grupper. Läraren reagerar och försöker övertala de andra eleverna att ta ansvar för Karins deltagande i arbetet med uppgiften. Här framgår genom Karins berättelse, hur hon upplevde situationen. Det är en vikarierande lärare, klasskamraten Fia och Karin som hamnar i fokus:

Min lärare sa: ”Jag förstår inte hur ni tänker – om ni lämnar den blinda tjejen ensam, hur tänker ni då.”

Då blev det tyst och sen sa hon: ”Kan inte någon sätta sig bredvid Karin nu då?”
Det blev helt tyst och ingen satt sig bredvid mig.

Då sa läraren: ”Okey, då får Fia sätta sig där”.

Men Fia ville inte, hon sa: ”Men vaddå, det är så långt fram”.

Då sa jag: ”Ingen behöver sätta sig bredvid mig om dom inte vill”.

Det var så pinsamt för mig. Jag tappade respekten för dom totalt. Och jag är ingen blind tjej. Jag är Karin.

En mer framgångsrik väg för att öka erkännandet för Karin hade varit att skapa gynnsamma villkor för samhandling och acceptans genom att planera lektionen på ett sätt där alla elever hade möjlighet att bidra i aktiviteten och de olika uppgifterna som skulle utföras.

I en lärmiljö som präglas av inkluderande arbetssätt och där grundsynen är mångfald och elevers olikheter ses som en tillgång är erkännandet större än i lärmiljöer med en snävare syn på normalitet.

Engagemang

Engagemang är en egenupplevd aspekt. Vi behöver därför ta del av elevernas erfarenheter och hur de upplever engagemang eller bristande engagemang. Engagemang går inte att avkräva någon men går att påverka genom att förstå engagemang kontextuellt. Hur ser till exempel villkoren för engagemang ut under idrottslektionerna? Kan alla delta och bidra i aktiviteterna?

Avgörande för en individs engagemang i en aktivitet är hur den bemöts av andra. Om lärarens eller andra elevers erkännande är lågt påverkas elevens engagemang negativt. Elever som utesluts från elevgruppens olika aktiviteter slutar efter ett tag sina försök att få tillträde och vara med. De ställer sig vid sidan av de andra och säger att de inte vill vara med utan trivs bra med att stå bredvid. Flera studier har visat att elever med funktionsnedsättning ofta sänker sina krav och anspråk när det gäller flera aspekter av delaktighet. De nöjer sig med mindre grad av delaktighet än andra i jämförbar ålder (se till exempel Janson & Nordström 2006, Szönyi 2009).

Det är lätt att omgivningen, många gånger av respekt och välvilja, tolkar att eleven är nöjd med att stå bredvid, när andra samspelar med varandra. Därför behöver läraren och andra som arbetar på skolan vara uppmärksam på hur villkoren för elevens engagemang verkligen ser ut. Är det elevens önskan att stå bredvid och titta på, eller handlar det i själva verket om att eleven har utvecklat en lägre anspråksnivå och anpassat sina förväntningar och därför nöjer sig med att vara åskådare och inte deltagare?

Engagemang är ett begrepp som fått stort utrymme i Världshälsoorganisationens (WHO, 2003) internationella klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF). Delaktighet beskrivs där som en persons engagemang i en livssituation. ICF definierar engagemang på ett snävare sätt än i delaktighetsmodellen. Flera har kritiserat ICF och menar att delaktighet är alltför individualiserat och att det inte tas tillräcklig hänsyn till hur omgivningen påverkar möjligheten till delaktighet. Detta är värt att nämna eftersom ICF:s definition används i pedagogisk verksamhet och vid kartläggningar.

Autonomi

Den sista aspekten av delaktighet är autonomi, den enskildes möjligheter till inflytande och självbestämmande. Autonomi har en stor påverkan på hur elever fungerar i vardagslivet efter avslutad skolgång och elever behöver därför få möjlighet att utveckla tillit till sin egen förmåga att fatta beslut och att påverka sina liv. För att fatta beslut

måste eleverna få handlingsutrymme och-handlingsalternativ. Det kan betyda att ha tydlig information och kunskap om vilka alternativ som finns, strategier för att värdera dem och tid som behövs för att genomföra hela processen. I skolkontexten kan autonomi röra allt från omfattande val; som att välja program för vidare studier till mindre vardagsbeslut om vad och hur mycket mat man vill ha på tallriken i matsalen och var och med vem man skall sitta under lunchen. Autonomi handlar även om rätten att avstå och att välja bort.

Den som utan problem rör sig mellan olika platser, tar sig fram och hittar dit de vill, som på ett snabbt sätt kan sortera bland information, har strategier för att använda tidigare erfarenheter som referenspunkt vid beslutsfattande, reflekterar nog inte över alla beslut den tar. Det är först när begränsningar uppstår och eleven inte får stöd som det blir tydligt att även autonomi begränsas. Elever med funktionsnedsättning upplever många gånger en lägre grad av autonomi än andra elever.

Delaktighetsmodellen kan vara ett stöd för att dels upptäcka bristande autonomi, men också ett stöd för att organisera lärmiljön och aktiviteter så att elever kan delta mer aktivt i beslutsfattande.

När elever får stöd och extra resurser behöver man vara vaksam på att lärares eller annan personals omsorger inte inkräktar på elevers autonomi, utan stärker den.

Delaktighetsmodellen

Att utgå från delaktighetsaspekterna och arbeta utifrån den här modellen är ett sätt att uppmärksamma elevens villkor för att därifrån utveckla verksamheten och därigenom stödja elevernas delaktighetssträvan.

I det här avsnittet har ni fått en introduktion av delaktighetsaspekterna. I del 2 och 3 beskrivs hur ni kan arbeta med delaktighetsmodellen i olika delar av skolans verksamhet.

Referenser

Janson, U & Nordström, I (2006). *Funktionell olikhet och kamratsamspel i förskola och skola – en kunskapsöversikt*. Rapport. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Mitchell, D (2016). *Inkludering i skolan – undervisningsstrategier som fungerar*. Stockholm: Natur & Kultur

Proposition 1992/93:159. Om stöd och service till vissa funktionshindrade. Skolinspektionen (2009). Granskningsrapport 2009:6. Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan. Dnr: 2008:431.

SPSM (2015). *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan.* Szönyi, K & Söderqvist Dunkers, T. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Szönyi, K & Söderqvist Dunkers, T (2012). *Där man söker får man svar – Delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning.* FoU-skriftserie nr. 2. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Szönyi, K (2009). *Elever i särskilda undervisningsgrupper – elever och föräldrars perspektiv.* Rapport. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.

UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barns rättigheter.* Stockholm: UNICEF Sverige.

WHO (2003). *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa* (svensk version). Stockholm: Socialstyrelsen